

DAYKA GÁBOR LŐCSEI TARTÓZKODASA.

A szerencsétlen véget ért költő életéről eddig legfőbb forrásaink voltak Bodnár Antal, Dayka Gábor fiatalkori barátjának Kazinczy Ferenczhez intézett levelei. E leveleket akkor írta, midőn Kazinczy elhatározta Dayka költeményei s életrajza kiadását és a Magyar Kurir 1805. III. negyedének 111—12. lapján felszólította »a Szépnek, Jónak és Igaznak barátait«, hogy életrajzi tudósításokat közöljenek vele.

Bodnár sok érdekes adatot közölt költőnk gyermek éveiből, de semmikép sem szolgálhat hiteles kútfőül a későbbi évekre nézve. Bodnár, mivel Dayka házasságát ellenezte s nem a legjobb viszonyban vált meg barátjától. 1792. december 22-én Miskolcra helyeztetett át, érintkezése, levelezése a Lőcsén maradt Daykával megszünt s megbízható adatokat sem közölhet többé.

Kazinczy Ferencz után csak Abafi Lajos foglalkozott érdemlegesen Dayka Gábor életével. Zoltsák János, ungvári tanár, közölte vele az ungvári gymnasiumban őrzött s Daykára vonatkozó okmányokat, de mindenki figyelmen kívül hagyta a lőcsei gymnasium irattárban őrzött okmányokat, melyek Dayka életének épen költészete szempontjából legtermékenyebb korszakára vonatkoznak.

Feladatom a lőcsei gymnasium irattárában őrzött s Daykára vonatkozó okmányok alapján költőnk lőcsei életét ismertetni. Dayka Gábor kilépését az egri szeminariumból, nem az előjárók túrhetetlen szigorúsága és nem Szeitz Leó, szervita atya vallási türelmetlensége okozta.

Az egri egyházmegye püspöke, gróf Eszterházy Károly, más vallásuak iránt türelmes(?), de hajthatatlan, szigorú volt a katolikusok, főleg papjai irányában. Különös jóindulattal viseltetett a prédikátorok iránt, kik jószágai területén éltek, óhajtotta és ápolta a békét a különböző felekezetek közt, de az egyházi hierarchia tekintélyének s hatalmának ápolását sem hanyagolta el. Jellemét, mély vallásosságát, a pápa iránti föltétlen hódolatát legjobban jellemzi a következő történet:

A magyarországi püspökök 1782-ben VI. Pius tiszteletére Bécsbe gyülekeznek s az előirt egyházi szertartás szerint mindnyájan kezét csókolnak az egyház fejének. Csak Eszterházy tesz kivételt, — ő leborúl a pápa elé s lábát csókolja meg. »Én a fekete formaruhát viselem, — szolt egy alkalommal Kazinczyhoz — az nekem kötelességem; én pedig kötelességemet teljesíteni akarom.«

De nemcsak a püspök, hanem a többi papok is teljesítették kötelességöket, szigorúan ügyeltek a növendékpapok lépéseire, különösen Daykaéra, ki több tekintetben eshetett kifogás alá.

Hogyan is kísérhették volna a szigorú egyházi fegyelemben élő előjárók jóindulattal a fiatal Dayka működését, ki »pogány« dalokat ír, ki szerelmes verseket mer a szent falak közt költeni? Hogyan is nézhették volna szívesen Daykának már ujságokban megjelent szerelmes verseit, melyek sehogysem illenek egy növendékpap ajkára?

Dayka egyik megjelent költeményében fénylő nap szeretne lenni, hogy tavaszt varázsolhasson a novemberi fagy helyébe, örömmre szeretné deríteni Egernek tájkját, mert kedvese nevenapját üli:

Ablakomon által sugárom bé-hatna
 Játszadozva majd itt, majd ott mulatna.
 Majd szemeid tüzét, majd rózsza színedet
 Tsókolná, 's azonban meg-lopná kedvedet.
 'S enyelgene, miglen a' Napest el jőne,
 'S utolsó sugárom a' szivedbe löne!¹

Ilyen hangú s szellemű költeménynek — mégha minden reális alapot nélkülöz is s egyszerű helyzetdálnak vesszük — általános megbotráncozást kellett előidéznie a szent életű előjárók közt. Nem azt nézték, van-e tényleg Daykának Erzsébet nevű ideálja, kinek nevenapját ünnepli, hanem a szentírás szavait tartották szem előtt, melyek szerint a gondolat is öl, a gondolatban elkövetett bűn ép oly förtelmes, mint a tetteleg végrehajtott.

Az ilyen versek bizalmatlanságra indították az előjárókat, lelkökben kételynek kellett fellépnie Dayka papi hivatása iránt. Csak kötelességöket teljesítették, midőn a világi gondolatokkal foglalkozó növendéket külön felügyelet alá vonták, szemmel tartották lépéseit és majd szeliden, majd keményen megdorgálták. Ki is tudná összeegyveztetni, hogy egy növendékpap egyik pillanatban szent zsoltárokat énekeljen az oltár előtt, lemondjon a világ örömeiről, Isfen katonájának esküdjék fel s a másik pillanatban titkos bűnnek eredve égető szerelemről, földi mámorról, boldogságról álmodozzék? A bizalomnak meg kellett rendülnie, az oltár előtt

¹ Abafi Lajos e költeménynek három változatát ismeri, én Kazinczynak Aranka Györgyhöz 1791. január 7-én küldött szövegét idéztem, melyet Dayka Gábor költeményeinek 1880. kiadása nem ismer.

tett fogadalmak hitelüket veszítették, midőn a fiatal pap hivatásához nem illő verseket énekelt s lelkét inkább földi szenvedélyek gyötörték.

Nem az előljárok szigorúsága, nem a tűrhetetlen bánásmód kényszerítette a fiatal papot, hogy egyházi öltönyét levesse, Dayka földi boldogságról álmódzott, melyet a papi pálya nem nyujthatott.

Szegény fiú volt, apja, anyja elhalt, egyedül állott a világon, húzta, halasztotta a döntő lépés megtételét. Kétségbeejtő helyzetben volt Dayka, kit egyedül a nyomor képe, a bizonytalan jövő kötött a papi pályához.

Sok töprengésen, küzdésen kellett átesnie, míg jövője felett döntött s elmondta a szerviták német templomában egyházi beszédét, melylyel habozásának végett vetett s a papi pályával szakított. Csak hosszas gondolkozás, kínos vergődés után határozta el magát, hogy a beszédnek már előzőleg bemutatott s elfogadott szövegét titokban átdolgozza.

Lehet-e papi hivatást feltételezni Dayka részéről, ki Sarlós Boldogasszony napján katolikus templomban a tolerantiáról beszélve protestáns tanokat hirdet? Nem egyenes kihívása-e az előljárok haragjának, ha valamely növendékpap Bahrdr protestáns író arcképét függeszti ki szobájában?

Daykának beszéde különösen Szeitz Leó szervita atyát botránkyoztatta meg.

E férfi élénk figyelemmel kísérte a küzdést, melylyel a magyar írók az elhanyagolt nyelv kicsiszolásán s irodalom fejlesztésén fáradoztak, maga is sokat olvasott, írt, fáradhatatlan szorgalommal birt s kivált a honi történelemben volt jártas.

Nagy hazafi volt, de ferde felfogással csak katolikus hitű embert tartott igazi hazaszeretetre képesnek. Szorgalmasan olvasta a magyar folyóiratokat s iszonyú haragra lobbant, ha valamelyik író a katolikus vallást csak távolról is merte támadni. Ott is nyílt támadást lát a pápa ellen, hol más nem is sejtí s ilyenkor elkese-redett harcra készül és éles kifakadásokat zúdít az ártatlan író fejére.

Istentelen, pogány műnek minősíti Horváth Ádám egész Hunniását, mert az egi s váradi püspökről egy helyen azt meri írni, hogy a harctéren megijedtek s megfutamodtak.

Ily jellemű ember egy perczig sem kísérhette jó indulattal Dayka viselkedését, meg volt győződve, hogy eljárásával az egész papságra szégyent hoz.

A túlbuzgó s sok tekintetben elfogult Szeitz lelkében Daykának nem azon versei keltek visszatetszést, melyek telve hazafisággal, buzgalommal követelik a nemzeti öltözet felvételét, a magyar szokások tiszteletben tartását. Szeitz, ki egész életében azért küzdött, hogy mindenki a katolikus embert tartsa igazi hazafinak, nem botránkyozott volna meg sohasem azon, ha egy fiatal pap hazafias költeményeket ír.

Dayka »A nemzeti öltözet« című versében telve keserőséggel ostorozza a nemzetet, hogy elhánnya nemzeti öltönyét,

Elhánnya bajuszát, kit nem rég nevele,
Hogy ez a magyarság alkalmatlan jele. . . .

és Szeitz csak lelkesedéssel olvashatta e sorokat, de megbotránykozott a szerelmes verseken, megdöbönt Daykának egyházi beszédén. Nem követhetett el erőszakot meggyőződésén, lelkiismeretén, nem szakíthatott egész múltjával, kötelességének tartotta Daykát püspökénél hamis tanokért feljelenteni.

Dayka kilépett az egri szemináriumból, botlásait elfelejtették előljárói, csak ő vitte magával Szeitz elleni haragját. Sötét gyűlölettel emlékszik meg róla két költeményben, éles gúnnyal jellemzi túlbuzgóságát:

Te szép, te szeplőtlen szűz
Te Jézus édes anyja!
.
Te, kit az én pennám tisztel,
Te, kiért olvasót visel
Mariafi István¹ hived
S gyakran Eger városában
Esze nélkül jár magában,
S egy papiros szeletet
S tintás pennát hord kezében,
S megáll egy ház szegletében,
S menti becsületedet . . .

Dayka elhagyta Egert s egyedül állott a világon. Szokatlan, hogy a XVIII. század végén, midőn először nyilvánul mélyebben az összetartozás érzete a magyar írók közt, Daykának alig van egy barátja, alig egy-két ismerőse, kiktől pártfogást remélhetne.

Neve ez időben már nem volt teljesen ismeretlen, de nem tartozott a számító emberek sorába, kik érezvén egy bizonytalan jövőt, már eleve gondoskodnak hatalmas pártfogókról, gazdag jóakarókról.

Szerénysége mellett volt jellemében némi dacz, mely akkor tünt ki legjobban, midőn a veszélyhez legközelebb állott. Nem volt simulékony és nem tudott a változott helyzettel kibékülni.

Elégedetlen volt teljes életében, folyton zúgolódik, panasz-kodik sorsa ellen, jobb helyzet után sóvárog, de maga fél, irtózik minden küzdelemtől. Más ember azzal a nyelvismerettel, tudomány-nal, szeretetreméltósággal, előnyös külsővel, melylyel Dayka rendelkezett, nem szorult volna fél évig oly barátok kegyelemkenyere-re, kik maguk is nélkülözésekkel küzdöttek.

¹ Szeitz Leó ezen álnév alatt adta ki: »Igaz magyar«-ját.

Kazinczy Ferencz, Vitéz Imre és Bodnár Antal voltak egyedüli ismerősei.

Kazinczy szerette Daykát, de barátságuk még nem volt oly szilárd, hogy költőnk anyagi támogatást mert volna reményleni. Kazinczyt, ki készséggel segítette mindig a szegényebb sorsú magyar írókat, ép ezen időben (1791. április 1-én) fosztották meg hivatalától s így Dayka, ha valaha gondolt is Kazinczy pártfogására, most röstelte volna azt igénybe venni.

Ivánkai Vitéz Imrét már régibb barátság fűzte Daykához. Együtt nevelkedtek s együtt kezdték írói pályájukat. A Magyar Múzeum hozta a két kezdő író Kazinczyval ismeretségbe. Dayka az Ovidiusból fordított »Penelope Ulysseszhez« című heroidot s Vitéz a Duschból fordított »A' tiszta és nemes szeretet ereje« című regényt mutatja be Kazinczynak. E regénynek hősei Orestes és Pylades, az önfeláldozó barátság ősidóktól képviselői s Dayka »Kedves Orestesemnek« szólítja egyik fenmaradt levelében Vitézt, saját nevét pedig Pyladesével helyettesíti. Dayka a bizonytalanság első perceiben Vitéznél keresett menedéket.

Azonban csak rövid ideig maradt Szikszón, barátja maga is állás nélkül volt s szűk anyagi körülmények között élt.¹

Dayka legrégibb s legjobb barátja Bodnár Antal volt. Sem Kazinczyt, sem Vitézt nem fűzhette annyi emlék a fiatal költőhöz, mint őt.

Egy városban születtek, gyermekkori játszótársak voltak. Szegény volt mindkettő, együtt szenvedtek, küzdöttek anyagi gondokkal. Életük legnagyobb része egymás társaságában telt el, testi-lelki barátok lettek. Bodnár Daykának tanácsára szintén belépett az egri szemináriumba s együtt kerültek, mint az egyházmegye legjobb tanulói, Pestre, együtt töltötték a szünidőt is Miskolczon.

Bodnárnak sem volt hivatása a papi pályára, de határozottabb jellemű volt, nem töprenkedett sokáig, hanem levetette egyházi öltönyét s más foglalkozás után nézett.

Először Pécsen s 1791. óta Lőcsén volt tanár. Itt tudta meg, hogy »Kedves Gábrisa« elhagyta a szemináriumot. Ismerte ingadozó természetét, »ügyefogyottságát«, hogy nem tud magán veszély idején segíteni, s elhatározta, hogy magához fogadja.

Jószívűségén, az együtt eltöltött idők emlékéen kívül, még egy másik körülmény birhatta rá Bodnárt, hogy szerencsétlen barátját magához hívja.

Az 1790—91. évi VII. t.-cikk a magyar nyelv tanítását is elrendelte a gymnasiumokban s Lőcsére, hol Bodnár tanár volt,

¹ Vitéz Imre 1789. december 4-én lett Kazinczy »Subalternusa« mint »Scholarum Nationalium Districtus Litterarii Cassoviensis Regius Visitor« kinevezve 600 frt fizetéssel, főszolgabírói ranggal, de Kazinczyval együtt vesztette el állását.

1791. június hó 22-én érkezett a helytartótanács rendelete, mely felszólítja az intézet igazgatóságát, hogy a magyar nyelv s irodalom tanszékére a pályázatot kihirdesse.

A pályázatot már kihirdették, midőn Bodnár megtudta, hogy Dayka elhagyta az egyházi pályát, állás nélkül van s Szikszón tartózkodik. Egy pillanatig sem habozott, hanem Lőcsére hívja, mert a hirdetett állás betöltésére Dayka lesz a legalkalmasabb. Erősen bízott, hogy barátja nyeri el az új tanszéket s akkor boldog perczeket töltenek majd együtt, egy városban lesznek, egy pályán fognak működni! Addig pedig, míg állását elfoglalja, szívesen megosztja vele asztalát, házát.

Dayka örömmel fogadta Bodnár meghívását s még júliusban érkezett Lőcsére.

Első dolga volt lépéseket tenni az állás elnyeréséért, melyért már Fekete István, váraljai tanító is beadta kérvényét; sietnie kellett a folyamodvány beadásával, mert augusztus 15-én lejárt a pályázat határideje.

Daykát oly tulajdonságok ajánlották a magyar nyelv s irodalom tanszékére, melyekkel más nem igen bírhatott. Kevesen dicsekedhettek ebben a korszakban azzal, hogy valaha már tanították a magyar nyelvet, mint Dayka.

Már a pesti szemináriumban alakított magyar társaságot, melynek tagjai a hazai nyelv kiművelését, idegen művek lefordítását tűzték ki czélul. Az idegen ajkú növendékpapok részére pedig »minden jutalom nélkül« magyar előadásokat tartott, melyekre még »világi törvénytannulók« is ellátogattak. A tót s horvát ajkuak is az ő útmutatása mellett sajátítják el a honi nyelvet. Népszerűségét, közkedveltségét, fáradozásának méltánylását legjobban mutatja, hogy egyik társa költeményt is írt »ezen nagyra született hazafinak« nevenapjára:

Hogy miként harc közét erejét magyarnak,
Ugy nagy elméjét (csak nevelje méltó
Pólczra nyelvét is a magyar úr) egész föld
Színe csudálja.

Daykát irodalmi munkássága, bő nyelvismerete, fényes tehetségei mintegy kijelölték valamely gymnasium magyar tanszékére.

Gond nélkül élhetett, míg a pályázat sorsa eldőlt. Bodnár révén megismerkedett leendő tanártársaival, kik a legmelegebb szeretettel fogadták. Későbbi igazgatója, Bárdossy János, különösen nagy tehetségét, szorgalmát, nyelvekben való jártasságát, szelidségét, jámborságát s kiváló ékesszólását dicsérte, — a tanárokról viszont Dayka emlékszik meg meleg szavakban, nyelvünk hathatós pártfogóinak, támadó literaturánk mind meg-megannyi oszlopának mondja.

Külseje, elegáns megjelenése pedig megnyitották előtte az utat a lőcsei előkelőbb társaságokba.

Ezen időben a lőcsei közönségnek legkedvesebb mulatóhelye a Thurzó-féle kert (Weingarten) volt. Régi idők, elmúlt korszakok hirdetője a ma már teljesen elhanyagolt hely, mely a régi görgői út mellett fekszik. Egykori szépségét, gondos berendezését még ma is hirdetik a düledező hatalmas kőfalak, melyek a földomlást megakadályozták. A tiszta forrás, melyet Dayka költeményeiben emleget, még ma is csörgedez, de elpusztult már a márvány-medence, mely vizét összegyűjtötte.

Christophoros Czauziké volt Dayka idejében a kert, hol költőnk nem egy boldog gondtalan percet töltött.

E kertre gondol, ha csöndes, boldog élet után epedez, szépségei szolgáltatják költeményeihez a természeti képeket:

A bor hajlékony ága
Szilfánkat átölelte;
A tiszta csermely ime
A színes hant virágít
Csókjával harmatozza;
A játszi napsugárok
Lejtőznek a folyóban;
A lengeteg Zephir nyög
A fák szerelmes ágán.

Dayka és Bodnár vágya volt, hogy együtt töltsék életüket, de egyszerre oly események jöttek közbe, melyek a két férfi barátságát megzavarták s végleges szakadásra vezették.

A házban, melyben Bodnár s Dayka lakott, élt Reich János városi jegyző, kinek több felnőtt leánya volt. Kétségtelen, hogy Dayka többször érintkezett a Reich-családdal s a fiatal lányok is érdeklődni kezdtek a fiatal költő iránt, ki oly testi s lelki tulajdonságokkal birt, melyek nem maradhattak hatás nélkül.

Dayka előnyös külsejéről, kiváló lelki tulajdonságairól Kazinczy többször emlékezik meg: »Ámor álla itt — írja, midőn először látja a fiatal költőt... — Termete alacsony, de karcsú s a mi nagyon tűnt szembe, oly erőltetés nélkül egyenes, mintha egész életét tánczmester kezei alatt töltötte volna. Lobogó sötét szög haja saját disz vala alakján. Horgas, igen szép orra, a legszebb metszésű ajak, a legszigorúbb, domborodás nélkül lefolyó áll, hosszan elvonult szemöldöke, nem épen sima, de tisztabőrű arcza, csontos, magas homloka, a legjátékosb kék szem, a leglelkesb kép festették a muzsák és grátiák kedveltjét. Beszéde kevés, némely hangja félig szelyp, s az nevelte kecsét.«¹

¹ Kazinczy 1794. márczius 4. Kishez intézett levelében dicséri nagy tudományát s aztán felkiált: »S ennyi tökélyhez, mely kedves külső, mely szeretetreméltó bátortalanság, mely szép büszkeség, midőn annak van helye, s mely tűz, mely szív, mely lélek! Egyike a szeretetre legméltóbb embereknek, 's az volna, ha soha nem írna is.«

A Reich-lányok tehát nagyon is érdeklődhettek a fiatal költő iránt s még szívesebben vehették közeledését, udvarlását.

A fiatalabb Anna Susanna nem volt szép:

barna bőrét
A nyár széplőit jegyzik;
kék apró szemével
Csak gyöngye lángot hűnyorg
kis növésén
Nincs semmi, semmi szépség;

Szebb, előnyösebb külsővel volt megáldva a csak egy évvel idősebb Anna Rozina, ki

az ég havánál
Fejérbb alakkal ígéz
Piros kis ajkin
A Grátiák lebegnek:
barna nagy szeméből
Szerelmeket lövöldöz!
szemet varázsol
Nem földi termetével:

Mindkét fiatal lányka lángol a költőért, de Dayka teljes odaadással, szíve teljes melegével a még nem 16 éves Anna Susannába szeret, kit költeményeiben Corinna névvel emleget.

E lányka bírja ezentúl a költő szerelmét, hozzá írja költeményeit, melyek annyi búval, annyi keserű szomorúsággal vannak telve.

Nem a testi szépség vonzotta Daykát, nem a szebb, »pajkos, enyelgő, elmés« lányt választá, hanem a »csendes és magányos« Corinnát.

Dayka naponként találkozik kedvesével s naponként nő vonzó-dása, szerelme. A fejlődő viszony nem kerülhette el Bodnár figyelmét sem.

A két ember őszintén szerette egymást, de jellemökben oly ellentétes vonások voltak, melyek, ha egyszer összeütköznek, örökre megbonthatják a ragaszkodást, barátságot.

Dayka ábrándozó, ingerlékeny, daczos s lehet mondani, könnyelmű természetű, Bodnár nyugodtabb, józan, de egyuttal szűkebb látkörű ember volt, ki pontosan teljesíti kötelességét, s Dayka »költeményezésen kapkodó eszét« többször korholta. Mint-hogy három évvel idősebb volt, azért bizonyos atyáskodó szerepet játszott Daykával szemben. Már a pesti szemináriumban tartja fölösleges oktatásokkal barátját, korholja, szidja, kifogásolja a »költeményezést«, melynek szerinte, sem értelme, sem haszna. Kineveti Kazinczyt is, kit Dayka istenített s kicsinylőleg szól mindazok törekvéseiről, kik

a nemzeti irodalom föllendülésében bíznak. A magyar nyelv csinosításáról vagy gyarapításáról hallani sem akar s azt hiszi, hogy csak azok irnak magyarul, kik deákul nem tudnak írni.

Dayka már Pesten fél Bodnár korholásaitól, elrejtette előtte írásait s költeményeit, valószínű, hogy most is kerülte, a mennyire csak lehetett, az összeütközést, titkolta érzelmeit, ébredező szerelmét.

Félt barátjával összeveszni, ki házába fogadta.

Dayka mély, vak szenvedélylyel szerette a gyermeklányt, de nem volt boldog, költeményei telvék keserűséggel s állandó a panasz, hogy kedvese, bár neki esküdött örök hűséget, mással kaczerkodik. Szive vérzik, de nem tud lemondani szerelméről.

Van Daykának egy német nyelvű költeménye, mely legjobban mutatja belső fájalmát, szenvedéseit:¹

Sieh diese tiefe Wunden,
Die meinem Herzen deine Liebe schlug,
Die kein Arzt heilt und kein Zeiten-Flug,
Bis mein Geist hin verschwunden
In düstern Todesgrüften irrt
Und dies Herz an Gefühl verliert.

Dayka boldogságot remélt s most kezdődnek tulajdonkép élte szenvedései, most a kétségbeejtő küzdés belső kínjaival.

Bodnár ismerte a lányka változó természetét s előre érezte, hogy barátja ezen viszony által csak szerencsétlen lehet. Nyugodtabb, józanabb felfogásával hamar belátta, hogy a 15 éves lány nem bírt még annyi értelemmel, hogy lépését, midőn Daykának szerelmet esküdött, komolyan megfontolhatta volna. Láttá barátja szenvedéseit, ismerte gyöngé, beteges szervezetét, tudta, hogy a belső küzdés, kín, gyötrelém teljesen aláássa egészségét s elhatározta, hogy véget vet a viszonynak.

De most felébredt Dayka daczos természete, választania kellett a barátság s szerelme közt s az utóbbit választá.

A viszály kitört, Bodnár felmondta Daykának a vendéglátást, elzavarta házától s költőnk újra egyedül állott a világon.

A két barát úgy tervezte, hogy együtt lesznek mindig, egy városban fognak működni s Bodnár már december 22-én elköltözködik Lőcséről Miskolczra, hogy soha többé ne lássa Daykát.

Dayka is elhagyja Lőcsét. Nem tudjuk pontosan meghatározni, mikor hagyja el e várost, annyi tény, hogy 1792. évi január elsején már Mérán tartózkodik.

A kétségbeejtő hang; titkos fájdalom, mely Dayka költészetét jellemzi, most éri el tetőpontját, midőn távol kedvesétől kénytelen szenvedésteli napjait élni.

¹ Kedvese kedvéért írta a német verset, ki nem, vagy csak hibásan beszélt magyarul.

Elmegy, de sohasem gondol arra, hogy kedvesétől elszakadjon :

Kann ich nochmals in meinen Arm dich schliessen,
 Wo du so of mit süsser Angst
 In sanfter Liebesohnmacht sankst?
 Kann ich nochmals der Seligkeit geniessen?
 Oh Engel hoffe, naht die Zeit
 Der dauerhaften Glückseligkeit —
 Ist eitel dieser Wunsch, soll ich dich ewig missen?
 Dann Schöne! komm ich doch und sterb' zu deinen Füßen.

Adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, ki volt most költőnk jóakarója, ki neki menedéket nyújtott.

Annyi tény, hogy nem Szikszóra ment Lőcséről, hanem Mérára, hol a legsötétebb gondolatokkal küzd, óhajtja s várja a halált:

Esdeklem a halál után,
 Vélvén, hogy fájdalom megszűnnek
 Oh már megértem a halálnak!
 Szegezd rám mérges ijad; im
 Már nincsenek több könyeim.

Költészete legszebb termékei a mérari tartózkodás idejében készültek.

Állás nélkül van, barátai kegyelem-kenyerére szorul s szive telve van szerelemmel, telve gyötrő kétségekkel. A kedvesével eltöltött boldog perczek emléke fájdalommal tölti el szívét, mert elmúltak; a régi szenvedés, hogy Corinna mással kaczerkodik s őt elfelejti, megújul; a sirást, a könnyeket elfojtott sóhajtások, jajgatások váltják föl:

Ti boldogító érzések!
 Ti kínos édes nyögdelések,
 Te, kit nem ért kivülem más,
 Titokban teljes húnnyorgás!
 Ti epedő gerjedeések!
 Ti néma együtt mulatás!
 Ti egybeforrt ölelkezések!
 Te édes elragadtatás!
 Elmúltak
 s a titkos bú elől.

Tény, hogy Dayka költeményeinek legnagyobb része az olvasónak ma már alig nyújt élvezetet, de azon kevés vers, melyet e szomorú napokban írt, még ma is megindítja lelkünket s e kor-szak legszebb termékei közé sorolandó.

A régen benyújtott folyamodvány végre elintézészt nyert, a helytartótanács 1792. január 7-én kinevezte Daykát a lőcsei gymnasiumhoz a magyar nyelv s irodalom helyettes tanárává.

Dayka e kinevezéssel megszűnt másoktól függő ember lenni, nem szorult többé oly barátok pártfogására, kik később illetlenül szemére hányták a neki tett szolgálatokat, a vett jótéteményt.

Dayka 1792. márczius hó 10-én a délutáni órákban érkezett vissza Lőcsére.

Rendkívüli tanárnak nevezték ki s mint ilyen, nem volt egyenlőrangú a rendes tanárokkal (osztálytanárokkal).

Nem lesz talán érdektelen, ha a lőcsei gymnasium irattárában őrzött s Daykára vonatkozó okmányokat felhasználva, megemlítjük a különbséget, mely a magyar nyelv tanára s osztálytanárok közt volt.

A kinevezési irat a tanulmányi alapból 350 frtot utalványoz a magyar nyelv tanára részére, ellenben az osztálytanároknak 400 frt fizetés jár — de a magyar nyelv tanára a gymnasiumi tanári testület tagjának tekintetik s »így magasabb tanszékre s magasabb fizetésre is előléphet annak idején«. Ha valamely osztálytanár súlyos betegség által a tanításban akadályoztatnék, úgy »a magyar nyelv tanára a helyettesítés terhét több hónapon át is viselni tartozik«, mely időre azonban annyi díj jár, amennyi a helyettesített tanár fizetésének fele. A magyar nyelv tanítására csak azért alkalmaztatik külön egyén, mivel a gymnasium rendes tanárai a mindennapi munka és a több órára terjedő tanítás által annyira elfoglaltatnak s fáradnak, hogy a magyar nyelv rendkívüli tanításának sikeresen eleget tenni képtelenek, azért »ezen nyelvnek tanárát más szakok tanáraitól meg kell különböztetni«. Az órákat sem tarthatja a rendes előadásra kijelölt időben, hanem »külön kitéűzött órákban«.

A főigazgatói leirat, melyet Kazinczy volt főnöke, gróf Török Lajos küldött a gymnasium igazgatójának, ekkép végződik: »Midőn mindezeket az igazgatóságnak és az érdekelteknek tudomására adom, egyuttal meghagyom, hogy nemcsak minél előbb beiktassa a magyar nyelv tanítására kirendelt tanárt, hanem nekem megérkezése s hivatalba belépése napját haladéktalanul bejelentse; azonkívül mindenben arra fektessen súlyt, hogy ezen órák tanítása biztos eredményt hozzon és így a kegyes felsőbbség akaratának s nem különben kiváló nemzetünk óhajtásának s várákozásának teljesen megfeleljen s hogy az eredményt minél világosabban lássuk a jelen iskolai év végével és minden időszak alkalmával a magyar nyelvben tett előhaladásáról és sikeréről értesítéseket s felterjesztéseket fog tenni.«

Kinevezték az új tanárt, de felsőbb helyről semmi utasítást nem nyert a magyar nyelv tanításának módja iránt. A kinevezési okirat csak későbbre ígéré a tanítási »methodus« szabályainak meghatározását, addig pedig azt a módszert kövesse, melyet ő (a magyar nyelv tanára) s a többi tanárok legjobbnak tartanak.

Dayka »in salas scholarum toti Juventuti praesentatus suoque modo ac solemniter introductus est« s megkezdte a magyar nyelv s irodalom tanítását oly teremben, melyben sem kályha, sem az írószerék, az írkák s szükséges könyvnek elhelyezésére elegendő pad nem volt.

A tanárnak nincsenek utasításai, melyek szerint tanítványait vezesse, a tanulónak nincsenek könyvei, melyekből tanulhasson.

Ily mostoha viszonyok mellett foglalta el Dayka Gábor tan-zsékét s emberfölötti munkát, kitartást kellett kifejtenie, hogy csak némi eredményt tudjon felmutatni többnyire tót vagy német ajkú tanítványaival.

De biztatást nyert s a siker reményét találta abban, hogy tanártársai s tanítványai egyaránt lelkesedtek az új tárgyért. Messze vezetne, ha a nemzet reményeit, a lelkesedést akarnám ismertetni, mely II. József rendeleteinek visszavonását, a korona hazaszállítását követte. Mindenki felbuzdult a legparányibb tényen, mely a nemzetet régi vágyai teljesüléséhez közelebb vitte s mindenki kitörő lelkesedéssel üdvözölhette a hazai nyelv behozatalát az iskolába. A tanárok átéreztek a jobb kor hajnalát s a tanulók önkénytelenül követték előljáróik példáját. A rendes tanárok saját osztályukat, az igazgató az egész intézetet buzdította.

Különös elismerés illeti e tekintetben Bárdossy Jánost, a gymn. igazgatóját. Ez érdemes hazafi, még mielőtt Dayka Lócsén beköszöntött volna az iskolába, »már előre készítette az ifjuságot azon jótétemények háladáatos elfogadására, melyre az országot az elfelejthetetlen Leopold atyai kegyességével méltóztatta, s kellemetes ékesen szólásával serkengette annak meghálálására, a mit is sokszor fognának véghez vinni, ha a felség jótévő tekintetének, teljes igyekezettel anyanyelvünk tanulásának adván magokat, tökéletesen megfelelnének«.

E tudós férfiú több tekintetben hatott Daykára. Költőnk kéziratái közt van Bárdossynak »Az európai és ázsiai kunok (várkunok) története« című latin művének magyar kivonata és lefordította II. Leopold koronázására írt terjedelmes latin ódájának kezdetét (69 sor):

Üdvöz légy, méltó Phoenixe Thérézia porának!
Te, kiben árva hazánk egyedül helyezte reményét,
Oh Leopold
A ki alatt mezeidre az ég áldása kiterjedt:
Boldog hazám!

Kölcsönös szeretet, megbecsülés, egymás iránti tisztelet, hű barátság volt Dayka, tanártársai s az intézet előljárója közt.

Dayka felebbvalóját nemcsak szerette, hanem bámulta széles tudományát »ki a szép mesterségekben, kivált a poezisben, a históriában, a törvénytudásban egyaránt jártas . . . « s Bárdossy 1805.

szeptember 28-án Kazinczyhoz írt levelében a legnagyobb elismerés hangján emlékszik meg az akkor már elhalt költő nagy tehetségéről, szorgalmáról, nyelvekben való jártasságáról, szelidségéről, jámborságáról és kiváló ékesszólásáról.

Dayka szerette tanártársait megtréfálni. Egy alkalommal fogadásból Kiss Farkas és Hirholczer Mátyás tanártársainak egy időben különböző tárgyú magyar költeményeket mondott tollba, az egyiknek hexaméterekben, a másiknak distichonokban.¹ Különösen Kiss Farkas iránt érezhetett nagyobb vonzalmat, kit később gyermekei keresztapjává is választott.

Nagy csapás érte Bárdossyt, midőn felesége, szül. Lomnitzai Horváth Kissevitz Mária 25 évig tartó boldog házasság után 1792. szept. 30-án meghalt. A tanárok s az egész ifjuság osztozott a közkedvelt igazgató fájdalmában s Dayka egy külön költeményben vigasztalja Bárdossyt, enyhíti fájdalmát.

Érdekes a költemény utolsó szaka, mert a benne kifejtett gondolatok feltűnően hasonlítanak Vörösmarty »Kis gyermek halálára« írt elégiája soraihoz:

Oh, sirj szerelmed' áldott hamvain!
 Ha kifakad, enyhülést lél a' kin.
 'S midőn egy perczig édes könnyed' árja
 A' bú előtt sebes szived' bezárja.

Említsd, hogy kedvesed már partot ért.
 Mi evezünk a' tenger' mély öblében,
 'S pályát futunk a' siralom' völgyében,
 Kit a' Mindenható előnkbe mért

Dayka költői működésében azonban lényeges változás állott be, mióta hivatalát elfoglalta. Eltűnik teljesen a bú, a szomorú panasz, az epedő szerelem hangja, mely költeményeit oly vonzóvá tette. Nem lett ugyan hűtelen muzsájához, szerette a költészetet mindig, hiszen halálos ágyán is írt még egy latin verset, de a megható szerelmi bánat kitorései helyét most inkább ismerőseihez írt költői levelek, epistolák, fordítások s más alkalmi versek foglalják el.

Feltűnő kevés költemény származik ezen időből s a kevés is, viszonyítva az előbb írt költeményekhez, majdnem értéktelen. A szenvedés, panasz hangja eltűnik, hiszen elérte már czélját, többé nem kell kielégíttelen érzésekről panaszkodnia — imádjotta már igent mondott, Dayka megkérte s eloyerte kezét.

¹ Különben ugyanilyen tényt említ Bodnár Antal Kazinczyhoz 1805. okt. 25-én intézett levelében is: »Dayka gyakran még poeta és feljebb való tanuló korában, ha megszólítottuk, hogy erről vagy arról a tárgyról mondjon egy pár verset, azonnal kész volt; és kevés gondolkodásra helyes distichonokat köpött.«

Hivatalos elfoglaltsága is elvonta a költészettől. Tanította ugyan már Pesten is a magyar nyelvet, de könnyebb munkát kellett végezni, mert felnőtt emberekkel, egyetemi hallgatókkal s nem gyermekekkel volt dolga.

Egyöntetűbben is járhatott el, a latint, melyet valamennyien értettek, használhatta tanítási nyelvül. S most négyféle nyelvet kellett a tanításnál használni. Az első osztályban tanítványai vagy magyarul vagy németül vagy tótul beszéltek, a felsőbb osztályokban, hol a tanulók ismerték már a latint, ezt használhatta az előadás nyelvül.

Fáradozott, küzdött a nagy akadályokkal, de már két hónapi munka után oly sikert tudott felmutatni, hogy a Magyar Kurirban tudósítja a közönséget a lőcsei ifjuságnak a magyar nyelvben elért haladásáról s azon édes örömről, »mely egy buzgó hazafinak szívére árad, midőn anyanyelvének előmenetelét tapasztalja«.

1792. június 4-én tartotta első hónapos vizsgáját. A jelenlevők gyönyörrel hallgatták a németek s tótok ajkáról a magyar nyelv édes hangjait, a feleletek az igazgató s »az egész jelenlevő úri személyeknek helybenhagyását tökéletesen megnyerték«.

Az eredmény szép, meglepő volt, de szörnyen tévedett Dayka, midőn közelnek álmodta »azon arany időket, hol az egész haza, a hozzá tartozandó tartományokkal együtt más nemzetek dicső példája szerint ugyanazon egy virágzó nyelven fog írhatni s beszélhetni«.

A legnagyobb baj még mindig, hogy a tanulóknak nincs könyvük s Dayka kénytelen tollba mondani a leczkét, miáltal sok idő kárba veszett. Azzal kíván segíteni a bajon, hogy maga kezd tanítványai részére nyelvtant s szótárt írni. E czélből átdolgozza még a pesti szemináriumban készült jegyzeteit. A kész műveket 1792. év végén akarja közrebocsátani.

A munka gyorsan haladt előre, de nem készült el a kijelölt időre. A következő évben pedig régóta lappangó betegségének első kitörései késleltették sokáig befejezését.¹

Összekocczant házi urával, a kiállott izgatottság annyira megviselte, hogy május 22-étől július 15-éig fekvő beteg lett.

Betegségéről fennmaradt a következő orvosi bizonyítvány:

Endes untergeschriebener Gebe an mit dem bey der Hungarischen Schull Lehrer Herrn Professor von Dajka das Zeugnisz dasz solcher den 22-ten Maj 1793 in ein hitziges Gallenieber erkranket, welches so dann in ein Hartnäckigten Faulfieber ausardeln, wo von obbemeldter Herr Professor v. Dajka wegen seiner so gefährlichen Krankheiten so erschwächt und enerwiert wurde, dasz solcher durch di Monath Maj—Junij bis zum 15-ten Julji sein Schullamt nicht im Stande ware zu verrichten. Ein solches

¹ A kész szótárt 1793 augusztus 30-án nyújtja be Bárdossy igazgatónak, hogy a felsőbb hatósághoz felterjeszse.

Attestiere hiemit. Sg. Leutschau den 13ten August 1793. L. S. Josephus Waldter. mp. d. Löbl. Comitats Chirurgarzt.

Betegsége alatt történt, hogy társát, Pracháry Józsefet, ki osztálytanár volt, megválasztották Lőcse városa bírójává.

Pracháry, mint a második osztály tanára, nagyobb fizetést húzott. Daykát szorult anyagi helyzete arra kényszerítette, hogy még június hó 11-én pályázzék a nagyobb fizetéssel járó, megüresedett állásért.

Alighogy felépült betegségéből, megjelenik az igazgató előtt s kéri, hogy a magyar mellett még az üres tanszéket is helyettesíthesse. Saját állását is alig tudja betölteni s újabb terhet, újabb fárasztó elfoglaltságot akar vállalra venni.

Bárdossy látja, hogy Dayka ily terhek elviselésére képtelen, (»ob minimum virium, et sermonis debilitatem adhuc absolute qualificatum non esse« írja Bárdossy hivatalos jelentésében) nem teljesíti kérését és Dluholuczky Hubertust bizza meg az év végéig a helyettesítéssel.

Bárdossy e szavakkal írja le a beteg költőt: »hangja gyöngye, járása bizonytalan s általában elgyengült előbbi állapotához képest«.

Bárdossyt s a többi tanárokat a legőszintébb szeretet vezette lépésekben, midőn egyrészt lebeszélük a költőt feltett szándékáról, másrészt együttesen írnak a felsőbb hatósághoz, hogy ne teljesítsék Dayka kérését, ne őt bizzák meg a helyettesítéssel.

Dayka később maga is köszönetet mondott igazgatójának ezen »atyai gondoskodásért«, tanártársainak pedig figyelmes jóakarataukért. — E betegsége idején érte azon családi öröm is, hogy június 25-én Anna Mária nevű leánya született. Keresztapjává Kiss Farkast, leghívebb barátját választá, ki betegsége alatt is helyettesítette.

Csak 1793. október 29-én nevezték ki az első grammatikai osztály tanárává. A magyar nyelv s irodalom tanítását Fekete Mihály, váraljai tanítónak engedte át.¹

Dayka végre osztálytanár lett s mint »direct. actuarius« vezette 1794. novemberig a jegyzőkönyveket, miáltal azonban újabb fárasztó munka, megterhelés nehezedett vállaira.

A lőcsei kir. főgymnasium irattarában »Materia Tentaminis Publici, quod I. Grammaticae Alumni ex Lectionibus Gabrielis Dayka subinerunt In Regio Maiore Gymnasio Leutschoviensi Semestri Secundo Anni 1793/4. Diebus« cím alatt őrzött irat, melyben Dayka az elvégzett tananyagról beszámol, mutatja legjobban, mi mindenfelét kellett az első grammaticai osztály tanárának tanítania.

Tanította Dayka:

A hittant (Doctrina Christiana).

A nyelvtanból (Ex praeceptis Styli) elvégezte a szógyökökről, ragokról szóló tanokat, a főnevek nemeinek szabályaival bővebb-

¹ A Magyar Paedagógiában külön foglalkoztam Dayka Gábor, mint a magyar nyelv s irodalom tanárával.

ben foglalkozott, tárgyalta a latin és görög főnevek declinációját, az igék praeteritumait és supinumait.

Ex auctore. A nyelvten alapján fejtegették s magyarra fordították Eutropius válogatott fejezeteit. Különös tekintettel volt azon fejezetekre, melyek a classikusok megértésére leginkább alkalmasak; bővebben tárgyalta Róma állapotát, a királyok, consulok, dictátorok, decemvirek idejében; válogatott fejezeteket fordítottak Cornelius Neposból: de Aristide, de Phocione.

Ex ortho- et Calligraphia. A rajz nem képezte a tanítás tárgyát s mégis mily ügyesen kötötték össze a szépírást egy kis festéssel, kis kézi ügyességgel. A megmaradt kevés számú szépírási lapon szép, színes Initialékat találunk.

Ex historia Biblica Novi Testamenti. Krisztus életét s az apostolok cselekedeteit magyarázta tanítványainak.

Ex Geographia Hungariae, de Circulo Cisdanubiano, de Circulo Transdanubiano. Tanította az *Arithmeticát s az Állattant.*

Elbámulunk az elvégzett tananyag nagyságán, ha végig olvassuk a vizsgára felvett kérdéseket az *Ex Historia Naturali Animalium*: Mi jellemző sajátsága a madaraknak? Különösen milyen részeik vannak? Melyek a repülés eszközei? Milyen a szaporodásuk? Milyen gonddal költik ki tojásaikat és táplálják fiaikat? Mivel táplálkoznak? Hányfélék a madarak lakóhelyüket tekintve? Melyek a vándormadarak? Csapatos madarak? Mi a madarak felosztásának alapja? Mely madarak tartoznak az 1., 2., 3., 4., 5. és 6. rendhez? Mily hasznot hajtanak a madarak?

Mi jellemző sajátsága a kétéltűeknek? Milyen a szaporodásuk? Mivel táplálkoznak? Lakóhelyüket tekintve hányfélék a kétéltűek? A kétéltűek felosztásáról?

A hüllőkről? A kigyókról? Uszókról? Mi jellemző sajátsága a halaknak? Milyen a szaporodásuk? Tartózkodásukról? Mivel táplálkoznak? Mi a mozgásszervük? Mi az alapja a halak felosztásának? A lábatlanokról? Tarajosokról? Vérteseokról? Potrohósokról? Mi a jellemző tulajdonsága a rovaroknak? Lakóhelyükről? Szaporodásukról? Mit kell tudni a rovarok álczáiról? Mivel élnek? A rovarok felosztásáról? A födeles szárnyuakról? Pikkelyes szárnyuakról? Reczésszárnyuakról? Hártásszárnyuakról? Szárnyatlanokról?

Mi jellemző sajátsága a férgeknek? Lakóhelyükről? Mozgás szervükről? Szaporodásukról? Mily különös fejlődésük van a férgeknek? Mi a felosztásuk? Bélcatornájuk? Puha testükről? Teknősbébkákról? Korálokról? Zoophytákról?

»Tárgyaltatott még egy függelék az emberről, — írja Dayka jelentésében — a mely bár hiányzik a Pillérius-féle könyvből, mégis úgy vélekedett a tanár (Dayka), ezt nem fogják kifogásolni, mert a *Ratio Educationis* 128. §-a világosan előírja, hogy az állatországot az emberrel, mint az összes élő lények koronájával kell befejezni.«

Az ember különböző koráról? Mit kell tudni a nemi különbségekről? Milyen a viszony (arány) az élők és holtak között? Különösen milyen részekből áll az ember? Melyek az ember végtagjai? Melyek a fej részei? A törzs részeiről? Melyek az ember páros tagjai? Melyek az emberi test legfontosabb részei? Melyek a tápláló szervek? Érzékszervekről? Mozgás szervekről? Melyek főleg a lelki tehetségek? Honnét származtatandó le az emberek különfélesége testi és lelki működés szerint? Mi a tehetőség? Vérmérsékletről? Hányféle a vérmérséklet? Mi a jellem? Mi az ember végcélja?

Ime a vizsgára felvett kérdések? Ime a gymnasium I. osztályának tananyaga, melyet Dayka tanítványaival elvégzett.

Dayka érezte, hogy ily rengeteg anyag elvégzésére csak kellő előkészültséggel bíró növendékek képesek. Már 1794 jan. 8-án a felsőbb hatósághoz egy felterjesztést ad be, melyben elpanaszolja, hogy az iglói, késmárki, lőcsei, olaszi s váraljai iskolából kikerülő tanulók, jóllehet kitűnő vagy elsőrendű bizonyítványt hoztak, sem magyarul declinálni s conjugálni, sem fogalmazni nem képesek.

A gymnasiumba felvett tanulók hiányos előkészültségéről többször panaszkodik Dayka.

»Az ily tanuló — írja egyik felterjesztésében — nemcsak az ifjúság azon részének előmentelét késlelteti, a mely kellő előkészültséggel jön a gymnasiumba, hanem megghiúsítja a tanár szorgalmát s törekvéseit is. Azért alázatosan folyamodom, hogy az igazgató, felterjesztvén az ügyet a felsőbb hatósághoz, kegyeskedjék kieszközölni, hogy legalább jövőben, mivel a jelen tanév folyamán a bajon úgy sem segíthetünk, oly növendékeket kapjunk, kik a gymnasium tanulmányaihoz szükséges előismeretekkel legyenek ellátva.«

Hivatalos elfoglaltsága, tanítványai érdekében kifejtett munkássága mellett azonban nem feledkezett meg a költészetéről sem.

Nem ír ugyan újabb költeményeket, hanem tanulmányozza a magyar verselés törvényeit, átdolgozza már nyomtatásban megjelent vagy kéziratban levő munkáit, hogy nyilvánosságra bocsássa.

»Csak néhány értelmes férfiaknak — írja Dayka — kikkel közelebb ismeretségben élni szerencsém vagy, barátságos unszólása vehetett rá, hogy különféle alkalmatosságban szerzett verseimet egymásután világosságra bocsátatám. Kijöttek ugyan azok közül néhány darabok már azelőtt, részszerint a Magyar Múzeumban és Orpheusban, részszerint máshol; de nem egyszersmind, se nem mindnyájan. A kiadott darabok sem bírtak általában azon tökéletességgel, melyet nekik mostanában megadni igyekeztem. De erről a tudós magyar közönség tegyen ítéletet.«

Verseit két csoportra osztja, az elsőbe tartoznak »a római mértékre szabott«, a másodikba az »ügynevezett rythmosos« költemények. A magyar nyelvet alkalmasabbnak véli ugyan »a római rámarra szedett versek nemére«, de mivel »századok óta minden

kimivelt izlésű nemzetek a rythmussal élnek: igazságtalanság volna azt a költői mesterség határából kiszorítani.«

Dayka legelső verseit nemzeti versformában írta, de Kazinczy irányának befolyása alá kerülvén, a rímes, mértékes verseket tartja legszebbeknek.

Sok érdekes, helyes eszmét pendít meg azon rövid előbeszédben, melyet 1793. márczius 24-én írt Lócsén kiadandó versei elé. Kevés korabeli költő tudja oly helyesen megindokolni eljárását, mint Dayka: »Már ha két szépséget egybekapcsolunk, a mértékre vett szótagokat rythmussal egyeztetvén: ki tagadhatja, hogy határozottabb befolyása leend a költeménynek, az elmének megvilágosításában s a szívnek kimivélésében«.

Sokat foglalkozik a magyar időmértékes verselés szabályainak felállításával. E tekintetben a következő meggyőződésre jut:

»Az ékezett magánhangzó mindenkor hosszú p. o. ál. Az ékezetlen magánhangzó kétséges, p. o. mért. A kéttagú szókbán két mássalhangzó, és egy magában rövid tag előtt hosszú p. o. benne. Két mássalhangzó és több magokban rövid tagok előtt rövid: ha az első magában rövid tag meghosszabbított p. o. g^{er}j^{ed}l^{em}; hosszú: ha az első magában rövid tag rövidnek vétetik, p. o. g^{er}j^{ed}e. stb. . . .«

Dayka mai felfogásunk szerint nem állít fel helyes metrikai szabályokat, de hiszen a korszak, melyben élt a küzdés kora volt. a felvetett kérdések csak hosszú, néha elkeseredett harczok után tisztázódtak.

Ezen korszak kritikusai valamely költemény megbirálásánál első sorban a pontos mértéket, pontos rímet vizsgálják, pedig ép e két dolog nem volt teljesen tisztázva. Megesett azután, hogy a különben költői gondolatokkal telt vers ily melléktekintetek által a kifogások egész lánczolatára szolgáltatott alkalmat. Kevés bíráló tartotta szem előtt, mit Dayka oly találóan kifejezett: »Mathematicae nem szükség a szót mérgetni, főképen a hol nem lehet a nélkül, hogy egy csekélységnek egész szép gondolatokat fel ne áldoznánk.«

Nem találtam nyomát, hol s mely kiadó által akarta átdolgozott költeményeit közrebocsájtani. Annyi tény, hogy szándékát nem valósíthatta meg, összegyűjtött versei életében nem jelentek meg, kéziratban maradtak,

Dayka, mintha régi ereje elhagyta volna, régi tüze kialudt volna, ezentúl alig ír fontosabb művet. Egyetlenegy költeménye sem maradt fenn, mely a betegsége alatt kiállott szenvedésekről szólna, pedig mindig a bánat, a szomorúság, a szenvedés dalosa volt. Ír lakodalmi verseket, ír elégiákat ismerősei halálára s egyetlen hangot sem talál, melylyel örömét fejezné ki, midőn gyermekei születnek, egyetlenegy szóval sem említi fájdmát, midőn két lánykája elhal. Egyetlenegy költeményünk sincs, mely házasságáról, családi életéről szólana, egyetlen versünk sincs feleségéről, kihez régente, midőn még kezét nem bírta, oly panaszos hangon

fohászkodott. Panasz, szomorúság, kétségbeesés képezték költeményei tárgyát s midőn a legnagyobb betegségben kínlódik, nem tör ki többé égető panaszokban.

Csalódott ábrándjaiban s most némán tűr, magába fojtja gyötrelmét.

Házassága fordulópontot képez működésében, többé nem költő, hanem tanító, ki híven, lelkiismeretesen végzi kötelességeit, hogy családjának megkeresse mindennapi kenyerét.

Csendes életében csak egyszer éri nagyobb öröm, midőn Kazinczy Ferenczel találkozik. Húsz éves volt Dayka, midőn Kazinczyval megismerkedett. A Győzedelem jövendölés és Penelope Vlisseshez című, Ovidiusból fordított heroid hozta a két férfit egymással levelezésbe.

Első találkozásuk 1790. évi május havára esik, midőn Kazinczy, mint »az Abaujvári Koronaőrzők Banderiumá«-nak tagja »a' korona tiszteletére« Budára siet. A fényes ebédek, vacsorák s tánczok közepette nem feledkezik meg »fekete Uniformos« barátjáról, elmegy a papnevelő intézetbe, hogy Daykát láthassa. Később Egerben találkozik vele, midőn »a Barhdt munkájának 's képének tartása 's ismertetése miatt Püspökje' kedvetlenségét vonta magára« s meglátogatja Lőcsén 1793. november s 1794. január havában.¹

Kazinczy csak az első s utolsó találkozásról szól kimerítőbben, de legszívesebben, a legnagyobb örömmel az 1794. januári találkozássra gondol. Írásokkal s könyvekkel megrakva nyitott váratlanul Dayka szobájába.

»A' mint ajtaját benyitottam, egy gyönyörű, igen fiatal asszonyka tűnt szemembe a' bölcső körül, szép csecsemőjével karjain.«

A csecsemő az akkor hét hónapos Anna Mária volt.

A gyönyörű, igen fiatal asszonykáról Kazinczy többször nyilatkozik. A fogsága előtt tett nyilatkozatokban nem emel vádat az asszony ellen. Nem tartja ekkor sem czélszerűnek, hogy a gyöngye szervezetű költő megnősült, de minden egyéb megjegyzéstől tartozkodik. »Meházasodik, egy fiatal szép gyermek elkapá, 's félek, lánczain korántabban hervadnak el a rozsák, mint másoknál szoktak. E' tűzzel ő még szerencsétlenebb lesz, mint mások lettek volna.«

Megváltozik teljesen felfogása akkor, midőn fogságából kiszabadult s Dayka már nem élt. Már 1803. július 21-én Berzsenyihez írt levelében egyenesen kimondja, »őtet a szerencsétlen házasság és a' Papokkal való viszálykodás ölte meg.«

Kazinczy Bodnár Antal levelei után írta meg Dayka feleségének jellemét s Bodnár elfogult volt a szó teljes értelmében. Adatai, még a legfontosabbakat sem véve ki, többnyire tévesek.

¹ Kazinczy tudtommal csak a Kis Jánoshoz 1802. szept. 29-én írt levélben említi az egri találkozást, a lőcsei 1793. nov. találkozást csak Dayka életrajzában említi. Mindkét adat hitelességében erősen kételkedem.

Milyen volt költőnk családi élete, tényleg boldogtalansága vitte-e rá, hogy »ivás«-nak adta volna magát, csak akkor tudnók biztosan megállapítani, ha életére más okmányok, mint a Bodnár levelei állnának rendelkezésünkre. (V. ö. Phil. Közl. 1902. X. f.)

Az asszony nem zavarta a két férfi beszélgetését, csöndesen elhagyta a szobát, midőn az írásokat elővették s felolvasni kezdték egymás műveit. Javítják s megbeszélik a versekben elkövetett botlásaikat, egyszer költői versenyre is kelnek s lefordítják Goethe-nak »Ach wer bringt die schönen Tage« című dalát. Éjjel fordítják le a kedves kis költeményt s »másnap reggel felolvasánk éjjeli munkánkat.« (1805. okt. 1-én Kazinczynak Kishez intézett levele.)

A Titkos bú és az Esdelés című versek ragadták meg leginkább Kazinczy tetszését: »Érztem, hogy az a' legédesebb ének, melly valaha — és mind máig — magyarul énekeltetett.« S Kazinczynak, ki pedig sokszor elfogult s kedveltjeit mások rovására dicséri, ez egyszer közel járt az igazsághoz. Olvassuk át a két verset, azután hasonlítsuk össze a XVIII. század végén s következő század elején élt költőink szerelmi verseivel és bátran legszebb lyrai termékeink sorába oszthatjuk.

Kazinczy ítélete szerint Virág, Kis s Dayka voltak e kor legelső költői. Különösen Kis költeményeit magasztalja, az ő dalaiban érte el a magyar lyrai költészet fejlődése tetőpontját. Összes versei közt az első helyre teszi a Hajós dal cz. verset. Ha mintát, példát kell mutatni, úgy e dalt említi, e dalt tartotta Kis utolérhetetlen költészete legszebb versének. Leveleiben e költeményre hivatkozik legtöbbször, különösen négy sort idéz s e négy sor Kis legzebb költeményének legsikerültebb része:

Mi szép letenni a kormányt
A sors, ha üldözött!
Feledni, mely veszély hányt
Habok s szelek között.

E költeményt Kazinczy felolvasta Dayka előtt is, ki »kifakadt örömmel 's fel-felsikoltva hallgatta . . . maga olvasta most, 's megint újra kezdte. Melly érzés és phantásia! melly nyelv ez! kiáltá«. ¹

Kazinczy előtt kettős cél lebegett lőcsei tartózkodása ideje alatt: megnyerni Daykát a Ráday nemű verseknek s a nyelvújításnak. Mindkét célját elérte. Dayka elhatározta, hogy kész verseit is e nembe írja át s elfogadta barátja újítási irányát.

De itt is pontos különbséget kell tennünk Kazinczy nyelvújítási törekvéseiben. Két korszakot lehet megkülönböztetnünk.

¹ Kazinczy kétszer említi e tényt: Dayka Élete XVIII-ben s közvetlenül látogatása után 1794. márcz. 4. Kishez írt levelében: »Dayka Lőcsén felszökött örömeben, midőn neki a' szép dalt mutatám.«

Az első korszakban, mely fogsága idejéig tart, törekvése nem szült általános visszatetszést, mert újításait kellő tapintattal, szigorú óvatossággal alkalmazta; a második korszakban sokszor nem a szükség, nem a nyelv szegénysége kényszeríti, hogy új szókkal, szólásokkal éljen, hanem gyárt új szókat s kifejezéseket, mert szebbnek látja az idegen szólást.

Dayka elfogadta az újítás szükségét, de roppant óvatos, mindig szem előtt tartja a határt, melyen túl nem szabad s nem is akar lépni.

Kiadandó verseihez írt előbeszédében ezeket mondja: »Új vagy régi szókat nem mertem felvenni versezetimbe, kivéven e hármat: inger (Triebfeder, resource), kecs (Reiz, appos), év (esztendő), de ezekért a magyar tudósok nem idéznek törvénybe.«¹

Kazinczy 1794. január hó 31-én hagyta el Lőcsét s Dayka oly meglepetésről gondoskodott, melyet az érzékeny lelkű Kazinczy sohasem tudott elfelejteni. Ép szekerére akart szállani, midőn egy ismeretlen, szép leány levelet nyújtott át, melyben Daykának »Kazinczyhoz« című verse volt.

E dallal búcsuzott el Dayka Kazinczytól, ki még egyszer megölelte a költőt, de nem gondolt arra, »midőn csókjaink összeforrtak, hogy egymást többé meglátni nem fogjuk«.

Kazinczy elment s Dayka keserűen felzokog:

Én elmerülve bánatomban,
Nyögök nem érdemelt honomban,
'S utánad esdeklem,
'S lépésid' könnybe-ázott szemmel,
Eltelve néma gyötrellemmel,
Távolról követem.

A két férfi nem látta többé egymást, de levelezésüket zavar-talanul folytatták.

A levelekből, melyek több homályos pontot megmagyaráz-nának költőnk életéből, egyetlenegy sem maradt ránk. De telve lehettek Dayka részéről keserű kifakadásokkal, a társadalmi rend szigorú bírálatával s oly koczkáztatott megjegyzésekkel, melyekért íróját keményen megbüntetik, ha napfényre kerülnek.

¹ Kazinczy, midőn 1813-ban kiadja elhunyt barátja írásait, mégis leg-merészebb újításait Dayka nevével takarja. A kéziratot sem közölte a kiadásban híven, hanem oly változtatásokat tett az elhunyt költő verseiben, melyeken különösen Virág ütközött meg. Virág küldte Kazinczynek kiadás végett Dayka kéziratát, s midőn a versek nyomtatásban megjelentek, ámulva látta, »hogy azt egészen megváltoztatta a' kiadó«. (Szemere Pál, 1873. ápr. 15.) Dayka már meg-halt s Kazinczy szabadon másíthatta meg a versek szövegét, belekeverhetett új szókat, szokatlan kifejezéseket s nem kellett attól tartania, hogy a költő részé-ről ily eljárása miatt tiltakozással fog találkozni. A Dayka által írt előszót, melyben mérsékelt újítónak mutatja magát, Kazinczy a kiadásban nem közli: (V. ö. Phil. Közl. 1902. X. f.)

Kazinczy érezte, hogy barátját a végveszélybe döntheti, ha levelei avatatlan kezekbe kerülnek, azért az első veszély közeledtével tűzbe vetette.¹

Kazinczy Dayka leveleit 1794. augusztus közepén semmisítette meg, midőn a Martinovics-féle összeesküvést felfedezték s Szentmarjay Ferenczet, kivel összeköttetésben állott, elfogták. Érezte, hogy nemsokára rá is kerülhet a sor s tudta, hogy elfogatása esetén lefoglalhatják Dayka leveleit is.

Jól számított, még ugyanazon év december 14-én elfogták s vitték sötét fogságba, mely 1801. augusztus 28-áig tartott.

Kazinczy kiszabadult börtönéből, de Daykát már nem találta az élők sorában. Az ungvári temetőben pihent már a fiatal költő, ki életében annyit szenvedett, ki csak búról, szenvedésről tudott énekelni.

Kazinczy méltó emléket állított szerencsétlen barátjának, megírta életrajzát s kiadta 1813-ban verseit.

Kazinczy elhagyta Lőcsét s Daykára többé nem mosolygott derülten az ég, számkivetésnek nézi a Lőcsén eltöltött időt. Nem érezhette otthonosnak magát a hideg, zord vidéken s költeményeiben fel-felújul a panasz:

Ujra ki adja meg Abauj tájékait?

.....
Adjátok meg hamar szép ajku honomat!

Költeményeiben így jellemzi Lőcse vidékét: A szép tavasz csak most fejté ki kellemet s már újra dér fedi a megye bércezeit; fagygyal borít Kárpátnak bús melléke és durva tél vidéke.

Tüdejét már megtámadta a biztos halálhozó betegség s itt nyög »nem érdemelt honban«, hol alig szüntek a fagyos éjszakák zúgó fuvalati, már újra sűrűltenek a téli szelek; a rózsa alig fejté ki harmatban fűrödött keblét, már hullatja szirmait; a patak alig-hogy leveté jeges kérgét, már újra befagy; a fülemile csak gyász-dalt zeng, búról, szenvedésről énekel.

Nincs ily fagylepte vidéken tavasz, nincs élet, nincs öröm . . . és a költő már beteg, nagyon beteg:

A tél már nekem is fagyalja eremet . . . és
Engemet a havasok melléke negyedszeri hóval
Ostromol, és sanyarú számkivetésre szorít.
S a hidegen fuvó Boreas azon isteni szikrát,
A költői tüzet bennem előlni siet

¹ Kazinczy Helmeczy Mihálynak 1812. április 2-án ezeket írja: »Melly kár, hogy a' Dayka leveleit 1794-ben elégettem, rettegván, hogy, ha azok rossz kézbe akadnak, 's az ő lánczokból kikölt gondolkodását nyilváná teszik, ő szerencsáját eljátsza, 's kivettetik hivataljából.«

1795. július 5-én érkezett Lőcsére, az ungvári gymn. II. human. osztály tanszékére kihirdetett pályázat, nem habozott sokáig, beadta folyamodványát s 1795. október 30-án 22701. sz. rendelet Ungvárra helyezte át.

Két hónapig vár, reménykedik, hogy testi ereje visszatér s rászánhatja magát a hosszú utazásra.

Csak karácsonykor érkezett új állomáshelyére, de már minden késő volt az életnek többé nem lehetett megmenteni, fiatalon, 28 éves korában megszűnt élni.

CZEIZEL JÁNOS.

